

УДК 330

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/191-6>**Гапєєва О.М.**

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки та економічної безпеки,
Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6320-2775>

Головко Р.С.

аспірант кафедри економіки та економічної безпеки,
Університет митної справи та фінансів
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5888-3319>

Harpieieva Olha, Holovko Roman
University of Customs and Finance

ЗАСТОСУВАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ У ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Ключовою метою діяльності будь-якого підприємства є максимізація свого прибутку. Досягнення цієї мети лежить у площині активного використання заходів економічної безпеки. Так, економічна безпека підприємства є безперервним процесом, який гарантує стабільність та сталість економічного середовища. Закономірно, що сучасні соціально-економічна та геополітична нестабільність у світі провокує значний негативний вплив на діяльність підприємств. Відтак, для ефективного їх функціонування та подальшого розвитку в умовах дестабілізуючих факторів зовнішнього середовища постійно повинен підтримуватись необхідний рівень їх економічної безпеки. Глобальний характер негативного впливу дестабілізуючих факторів на економічну безпеку зумовлює необхідність звернення до досвіду зарубіжних країн щодо механізмів її забезпечення. У статті визначено ряд факторів, які здійснюють основний вплив на економічну безпеку підприємства протягом останніх років. Досліджено підходи різних науковців до визначення та змістового наповнення поняття економічної безпеки. Проілюстровано складові системи економічної безпеки підприємства. Систематизовано основні цілі підвищення рівня економічної безпеки підприємства. Визначено реакцію Європейського Союзу на загрози економічній безпеці в регіоні через наслідки російсько-української війни. На прикладі Японії детально визначено вплив війни на економічну безпеку сотні підприємств, які відіграють важливу роль в економіці даної країни. Проведено дослідження у розрізі таких складових як перегляд ризикових оцінок інших регіонів, зміна постачальників, збільшення витрат від санкцій, ретельність відбору ділових партнерів, постачальників і клієнтів, призупинення або закриття підприємства, зменшення заробітку. Проаналізовано заходи, які запроваджують японські компанії для підтримки економічної безпеки. Досліджено досвід Німеччини та США щодо підтримки економічної безпеки підприємств із конкретизацією заходів, які вживаються з цією метою. Проведено паралель визначених заходів по підтримці економічної безпеки із функціонування вітчизняних підприємств. Виокремлено досягнення та прогнози щодо майбутнього рівня їх економічної безпеки.

Ключові слова: система економічної безпеки, цілі економічної безпеки, пакет заходів Європейського Союзу, національна безпека, підтримка бізнесу.

APPLICATION OF GLOBAL EXPERIENCE IN FORMING THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

The key goal of any enterprise is to maximize its profit. Achieving this goal lies in the active use of economic security measures. Thus, the economic security of the enterprise is a continuous process that guarantees the stability and stability of the economic environment. It is natural that the current socio-economic and geopolitical instability in the world provokes a significant negative impact on the activities of enterprises. Therefore, for their effective functioning and further development in the conditions of destabilizing factors of the external environment, the necessary level of their economic security must be constantly maintained. The global nature of the negative impact of destabilizing factors on economic security makes it necessary to turn to the experience of foreign countries regarding the mechanisms of its provision. The article identifies a number of factors that exert the main influence on the economic security of the enterprise in recent years. The approaches of various scientists to the definition and content of the concept of economic security have been studied. The components of the economic security system of the enterprise are illustrated. The main goals of increasing the level of economic security of the enterprise have been systematized. The reaction of the European Union to threats to economic security in the region due to the consequences of the Russian-Ukrainian war is determined. Using the example of Japan, the impact of the war on the economic security of hundreds of enterprises that play an important role in the economy of this country is determined in detail. Research was conducted in terms of such components as revision of risk assessments of other regions, change of suppliers, increase in costs from sanctions, careful selection of business partners, suppliers and customers, suspension or closure of the enterprise, decrease in earnings. Measures implemented by Japanese companies to support economic security are analyzed. The experience of Germany and the USA in supporting the economic security of enterprises was studied, with the specification of the measures taken for this purpose. The parallel of the specified measures to support economic security with the functioning of domestic enterprises was carried out. Achievements and forecasts regarding the future level of their economic security are highlighted.

Key words: system of economic security, goals of economic security, package of measures of the European Union, national security, business support.

JEL classification: D21, D29

Постановка проблеми. Проведення господарської діяльності неможливе без урахування факторів із зовнішнього середовища. Економічні відносини, котрі виникають в процесі економічної та підприємницької діяльності базуються на об'єктивних умовах економічних законів, особливо в умовах ринкового середовища. Динамічність цього ринку визначає вимогу по адаптації економічних суб'єктів до нових умов та врахування циклічності економічних процесів. Однією з основних детермінант такої адаптації є забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства в умовах ринкових коливань, загроз та викликів.

Так, уроки, отримані під час пандемії корона вірусу, а також на фоні зростання геополітичної напруженості та стрімкого технологічного процесу змушують критично ставитись до проблеми економічної безпеки як на державному рівні так і на рівні окремих підприємств. Саме економічна безпека останніх є основною складовою безпеки держави загалом, що суттєво підвищує актуальність проведення дослідження в окресленому напрямку. Враховуючи тривалий досвід функціонування розвинутих країн в умовах глобалізації та технічних трансформацій, а також підтримання ними життєздатності підприємств в умовах викликів та загроз стає очевидною необхідність вивчення та врахування такого досвіду у вітчизняну практику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження економічної безпеки активно проводяться численними економістами, політологами та іншими науковцями. Концепція розуміння сутності економічної безпеки підприємства розкрита в працях таких видатних економістів як О. Бородіна, В. Білокурова, О. Барановський, Т. Васильців та ін. Наукові аспекти економічної безпеки різних рівнів (світової, міжнародної, національної, регіональної, підприємницької та у межах підприємств різних розмірів) досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені, такі як: Гринкевич С., Когут М., Станкевич М., Дмитрієв І.А., Близнюк А.О., Єрмошенко М.М., Горячева К. та ін. Питання трансформації суб'єктів господарювання на підставі різних підходів та механізмів, відображені в працях, таких як І. Бабій, Залізнюк В., Сафонік Н., Кая. А., В. Шарко.

Однак, незважаючи на значну кількість літературних джерел присвячених економічній безпеці, ґрунтовний їх аналіз свідчить про відсутність детального аналізу світового досвіду формування економічної безпеки підприємства.

Мета статті. На основі вищевказаного метою дослідження виступає аналіз зарубіжного досвіду формування економічної безпеки крізь призму виокремлення можливостей його використання у вітчизняній практиці.

Виклад основних результатів дослідження. Економічна безпека є категорією, яка проникає та стосується різноманітних сфер економічного життя. Вона включає розгалужену структуру економічної системи та середовища, яке її оточує. На основі цього ефективність функціонування економіки та її здатність повною мірою задовольняти потреби в товарах і послугах вимагає визначення та аналізу складових економічної безпеки.

На сьогодні єдиного підходу до визначення сутності економічної безпеки підприємства немає, попри те, що ця проблематика з'явилась ще за часів появи

суспільства та держави і розвивалась паралельно із ними. Різні автори визначаються цю категорію залежно від проблеми, яку вони намагаються вирішити і крізь призму висловлення власної точки зору щодо її змістового наповнення.

Так, для прикладу Козаченко Г., Пономарьов В., Лященко О. під економічною безпекою підприємства визначають міру часову та просторову гармонізацію економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних суб'єктів зовнішнього середовища, які діють за межами підприємства [1].

Дмитрієв І., Близнюк А. вважають, що економічна безпека – це стан підприємства, в якому ймовірність настання зміни будь-яких складових його діяльності під впливом факторів зовнішнього та внутрішнього середовища перебуває у окреслених керівником межах і є допустимою [2].

Єрмошенко М.М., Горячева К.С. тлумачать економічну безпеку підприємства, як такий стан його економічної системи, який характеризується внутрішньою збалансованістю і стійкістю до негативного впливу загроз, а також як його здатність забезпечувати свій сталий розвиток за рахунок реалізації власних економічних інтересів [3].

На думку Турило А., Шарко В., Фесин І., Станік В., Андрущенко Н. економічна безпека підприємства виступає системою суб'єктів і об'єктів, які приймають участь у процесах забезпечення національної безпеки, при цьому постійно взаємодіють між собою та взаємопов'язані в просторово-часових характеристиках. Методи взаємодії між складовими залежать від цілей, функцій та статусу суб'єктів, включених до забезпечення економічної безпеки підприємств. Водночас система економічної безпеки включає не лише суб'єктів та об'єктів, а й механізми, процеси та заходи щодо її забезпечення. При цьому вони мають відповідати темпам розвитку економіки, суспільства, держави та особистості [4].

Економічна безпека підприємств, вважає Залізнюк В., Сафонік Н., Кая. А. зумовлюється рівнем ефективності забезпечення ресурсами, що лежить в основі стабільного розвитку підприємств за умов дотримання принципів адаптивного управління для побудови стратегії протидії загрозам та негативному впливу середовища функціонування підприємства [5, с. 41].

На основі аналізу запропонованих визначень, можемо побачити, що науковці в переважній більшості випадків пропонують підходити до трактування економічної безпеки комплексно. Отже пропонуємо узагальними, що економічна безпека підприємства є комплексом організаційно-правових заходів спрямованих на забезпечення ресурсоефективності та стійкості до можливих загроз та небезпек. Таким чином, економічна безпека підприємства є системою, яка виникає, формується, функціонує та розвивається під впливом загроз, ризиків та небезпек (рис. 1).

Основною метою функціонування зазначеної системи є підвищення ступеня економічної безпеки підприємства на шляху до досягнення її оптимального рівня. Досягнення зазначеної мети вимагає визначення індивідуальних цілей, які розподіляються залежно від складових економічної безпеки: фінансової, правової, технологічної, інформаційної, кадрової та екологічної. Такими цілями можуть бути:

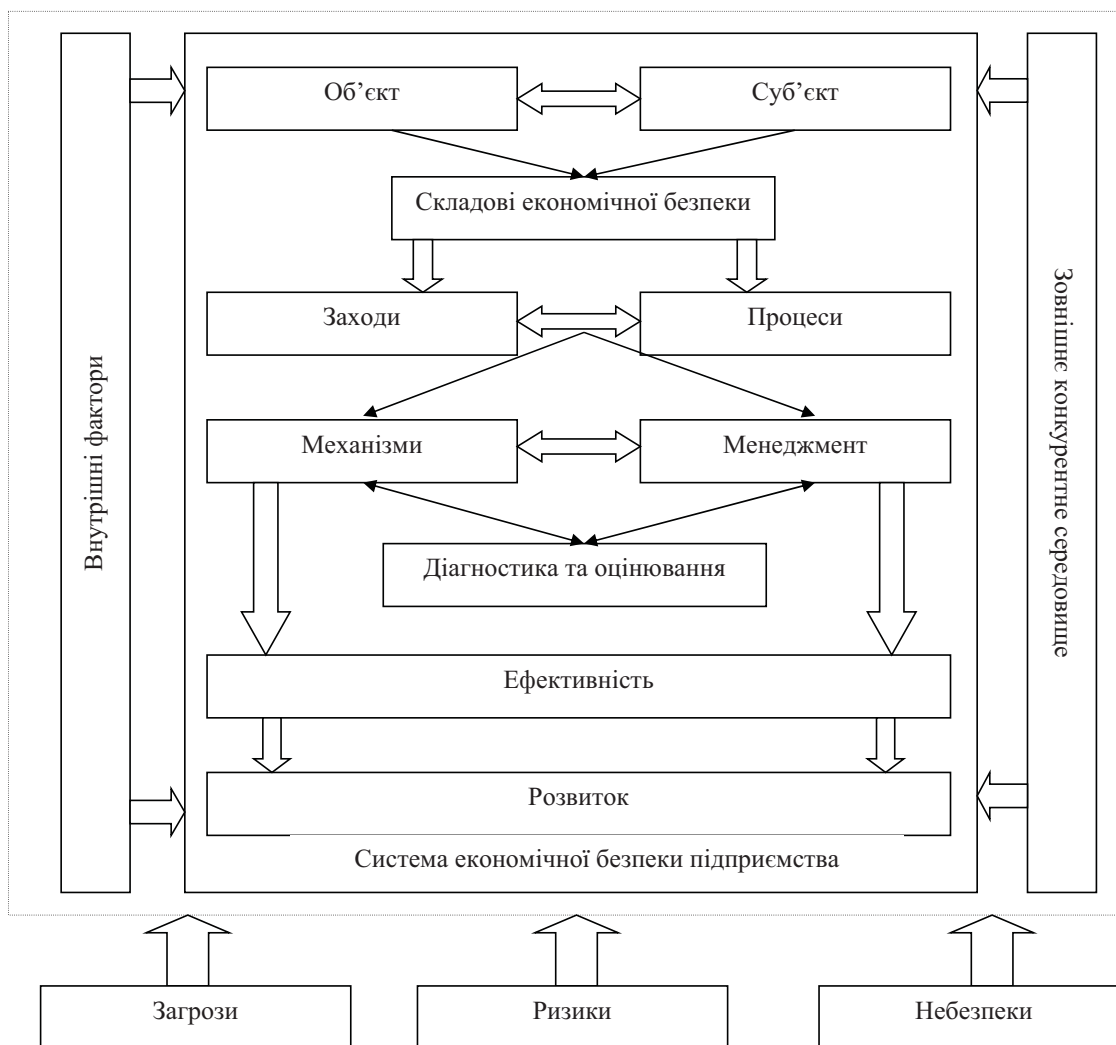

Рис. 1. Система економічної безпеки підприємства

Джерело: розроблено авторами на основі [4]

- завоювання нових і збереження існуючих ринків збуту;
- підвищення продуктивності праці;
- максимізація доходів при мінімізації витрат;
- забезпечення якості послуг або продукції;
- максимізація задоволеності клієнтів;
- залучення інвестицій для розвитку виробничих процесів;
- розвиток персоналу та забезпечення безпеки його інтереси всередині підприємства;
- підвищення конкурентоспроможності підприємств, товарів;
- (послуги), співробітників;
- зростання ступеня екологічності діяльності підприємства;
- запобігання можливості настання правових наслідків, зокрема під час використання інноваційних технологій, тощо.

Цей перелік може бути значно розширений з урахуванням специфіки діяльності підприємств і його фінансових можливостей. Проте навіть досягнення окреслених цілей для більшості вітчизняних підприємств у довосний період було завданням не з легких.

Повномасштабне збройне протистояння з Російською Федерацією довело ситуацію до критичного рівня.

Підтвердження цього можемо побачити на основі того, що Європейський союз у січні поточного року вперше за довгий час оприлюднив пакет заходів щодо забезпечення економічної безпеки в регіоні. Передумовою для цього стала геополітична напруженість, яка може вплинути на втрату новітніх технологій з боку Європейського союзу, які є життєво важливими для його зростання та розвитку. Крім того, занепокоєння викликає і критичне зниження надійності усталених ланцюгів постачання через вторгнення Росії в Україну. Пакетом заходів визначено чотири пріоритетні напрямки: стійкість ланцюга постачання, критична інфраструктура, технології безпеки та економічний примус. Варто підкреслити, що даний перелік практично тотожний із переліком, який було закладено в основі Закону про сприяння економічній безпеці, прийнятому в травні 2022 року в Японії на фоні посилення протистояння між США та Китаєм, а також через активну фазу збройного конфлікту між Україною та Росією.

У той же час, варто зазначити, що на фоні зростання загрози економічній безпеці Інститут гео-

економіки Японії (IOG) провів опитування щодо економічної безпеки серед 100 японських компаній, які на думку останнього відіграють вирішальну роль у сфері економічної безпеки країни. Дане опитування було проведено вперше, починаючи з 2021 року.

Опитування було проведено у формі анкети, яка була надіслана компаніями протягом листопада 2022 року та січня 2023 року. Дослідження було зосереджено на проблемах і ризиках, пов'язаних з економічною безпекою, практичних зусиллях, впливі триваючої напруженості між США та Китаєм на їхній бізнес, а також на очікуваннях компаній щодо підтримки та втручання в ситуацію з боку уряду.

Короткий підсумок результатів опитування щодо впливу війни в Україні та санкцій, які були запроваджені в його результаті на діяльність японських компаній показав, що зазначені події мали вплив на 83,3% всіх компаній. Напрямки такого впливу представлені на рис. 2.

Дане дослідження дозволило сформулювати заходи щодо підтримки економічної безпеки японських компаній, а саме:

1. Створення спеціалізованих відділів та посилення зусиль щодо використання в діяльності передових технологій.

2. Майже 80% опитаних назвали «посилення кібербезпеки» частиною нових заходів щодо управління технологіями, експортом і запобігання витоку технологій. При цьому зосереджується увага на управлінні людськими ресурсами, які мають доступ до технологій окремо в межах кожного відділу.

3. Найпопулярнішим заходом по посиленню економічної безпеки підприємств порівняно з попереднім роком було перенесення виробничих баз, а також посилення управління інформацією. Кожен напрямок зріз приблизно на 10%.

Для підтримки економічної безпеки уряд в Японії враховує інтереси бізнесу та передбачає ймовірні заходи з боку урядів-контрагентів та розробляє варіанти реакції не них. Окрім того значні зусилля спря-

мовуються на створення внутрішнього середовища, яке спрямоване на покращення національних інтересів; надається підтримка з боку державних органів, забезпечується узгодженість дій між усіма учасниками ринку, що дозволяє забезпечувати високий рівень економічної безпеки.

Описана ситуація показує, що в умовах розвитку міжнародних економічних відносин підприємства не можуть функціонувати відокремлено і їх діяльність піддається постійному впливу з боку глобальних процесів. Відтак всі зміни в порядку роботи підприємств, в тому числі і ті, які націлені на зміцнення його економічної безпеки, особливо за умови ведення бізнесу у транскордонних масштабах повинні базуватись на пошуку компромісу між національними особливостями та особливостями глобального середовища. При цьому важливим є врахування досвіду забезпечення економічної безпеки у розвинутих країнах.

Так, досвід Німеччини передбачає функціонування спеціальних урядових служб для забезпечення контролю за процесами на критично важливих для економіки об'єктах, а також підтримку економічної безпеки підприємств через систему соціального страхування.

У США також потужна система державної підтримки безпеки бізнесу. Докладаються значні зусилля для забезпечення максимально сприятливих умов для функціонування національних підприємств. Забезпечуються заходи щодо економічної розвідки в інтересах американських корпорацій з метою зміцнення позицій щодо іноземних контрагентів. Крім того в Америці запроваджені високі стандарти щодо захисту комерційно, науково-технічної та технологічної інформації.

Проводячи паралель із вітчизняними підприємствами, можемо побачити, що протягом останніх років, особливо в період пандемії та повномасштабної війни держава намагалась всіма доступними методами підтримати бізнес. Серед найбільш дієвих механізмів підтримки підприємств виділяють податкові послаблення у вигляді скасування штрафних санкцій, надання звільнення від сплати ряду податків,

Рис. 2. Вплив війни в Україні на японські компанії, %

Джерело: [7]

зниження акцизних платежів, відстрочення введення новачій податкового законодавства (запровадження обов'язкового використання реєстраторів розрахункових операцій), відкриття програм кредитування бізнесу (приклад «Програма 5-7-9»), надання матеріальної допомоги підприємцям, постраждалим від війни, тощо [8]. Звичайно, зазначені заходи не змогли повністю захистити бізнес від банкрутства, і без міжнародної підтримки їх ефективність була б суттєво нижчою, проте той факт, що економіка країни вже який рік продовжує працювати свідчить про їх результативність у поточній перспективі.

Робота для підтримки бізнесу продовжується і зараз. Так, Указом Президента України від 23 січня 2024 року № 21/2024 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про невідкладні заходи із забезпечення економічної безпеки на період дії правового режиму воєнного стану». За словами Президента в цьому рішенні визначені кроки, які допоможуть вітчизняним підприємцям у координації з державними органами подолати значний перелік проблем, з якими вони стикаються останнім часом. Зокрема було прийнято рішення про утворення Ради з підтримки підприємництва в умовах воєнного стану, до складу якої увійдуть керівники успішних вітчизняних компаній [9].

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можемо побачити, що формування економічної безпеки підприємства повинне супроводжуватись активним запровадженням інновацій у практику діяльності підприємств. Крім того, великого значення набувають такі поняття як кібербезпека та захист корпоративних даних.

Аналіз світового досвіду формування економічної безпеки підприємств показує, що активним учасником цього процесу виступає держава в особі уповноважених органів. На державу накладаються обов'язки всебічного сприяння розвитку та захисту інтересів національних підприємств через всі можливі напрямки: законодавчий, податковий, контролюючий, тощо. Інтерес держави полягає у тому, що створення необхідних умов для формування стійкої економічної безпеки підприємств зумовлює зростання результативності їх діяльності, розширенню напрямів їхньої інноваційної, науково-технічної діяльності, зокрема в умовах глобалізації та цифрової трансформації економіки, а це в свою чергу виступає основою для забезпечення національної безпеки країни загалом.

В Україні до часів пандемії питання активної підтримки бізнесу було у фокусі держави, проте не набувало значного поширення. Пандемія корона вірусу, а в подальшому і повномасштабна війна тотально змінили підхід держави до механізмів підтримки вітчизняного бізнесу. Розуміючи той факт, що від економічного фронту значною мірою залежать можливості держави утримувати і військовий, почався процес запровадження всебічної підтримки бізнесу через податкові пільги, відстрочення введення новачій податкового законодавства, запровадження програм пільгового кредитування, тощо. Відтак, можна сподіватись, що обрана державою лінія підтримки оптимального рівня економічної безпеки на вітчизняних підприємствах продовжуватиметься і в повоєнний період і стане базою для побудови принципово нової, стійкої системи економічної безпеки країни загалом.

Список використаних джерел:

1. Гринкевич С., Когут М., Станкевич М. Еволюція теоретичних концепцій економічної безпеки підприємства. *Економіка та суспільство*. 2023. № 50. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2437/2357> (дата звернення: 08.04.2024).
2. Дмитрієв І.А., Близнюк А.О. Сутність та місце економічної безпеки підприємства в системі забезпечення економічної безпеки держави. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля*. 2011. № 3 (157). С. 86–90.
3. Ермошенко М.М., Горячева К. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наукова монографія. Нац. академія управління. Київ: НАУ, 2010. 232 с.
4. Turylo A., Sharko V., Fesun I., Stadnyk V., Andrusenko N. Tools for Improving the Efficiency of the Economic Security of Enterprises in Face of the Competitiveness Intensification. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. URL: <https://koreascience.kr/article/JAKO202213341771837.pdf> (дата звернення: 08.04.2024).
5. Залізник В., Сафонік Н., Кая. А. Превентивне управління економічною безпекою в умовах ведення міжнародного бізнесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 41. С. 41–46.
6. Glosserman R. EU's dilemma: balancing national and economic security. *the japan times*. 2024. URL: <https://www.japantimes.co.jp/commentary/2024/01/30/japan/europe-economic-security-strategy/> (дата звернення: 09.04.2024).
7. Second Survey Results of 100 Japanese Companies on Economic Security Announced. *Asia Pacific Initiative*. 2023. URL: <https://apinitiative.org/en/2023/02/16/43943/> (дата звернення: 09.04.2024).
8. Підтримка бізнесу в умовах війни. *bakertilly*. 2022. URL: <https://bakertilly.ua/wp-content/uploads/2022/04/2.pdf> (дата звернення: 09.04.2024).
9. РНБО визначили заходи із забезпечення економічної безпеки в час воєнного стану. Видавництво Юридика практика. 2024. URL: <https://pravo.ua/rnbo-vyznachyla-zakhody-iz-zabezpechennia-ekonomichnoi-bezpeky-v-chas-voiennoho-stanu/> (дата звернення: 09.04.2024).

References:

1. Hrynkevych, S., Kohut, M., and Stankevych, M. (2023). Evolution of theoretical concepts of economic security of the enterprise. *Ekonomika ta suspil'stvo*, vol. 50. Available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2437/2357> (accessed April 8, 2024).
2. Dmytriiev, I. A., and Blyzniuk, A. O. (2011). The essence and place of the economic security of the enterprise in the system of ensuring the economic security of the state. *Visnyk Shkhidnoukrains'koho natsional'noho universytetu imeni V. Dalia*, vol. 3(157), pp. 86–90.
3. Yermoshenko, M. M., and Horiacheva, K. (2010). *Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidpriemstvo* [The financial component of economic security: the state and the enterprise]. Kyiv: NAU.

4. Turylo, A., Sharko, V., Fesun, I., Stadnyk, V., and Andrusenko, N. (2022). Tools for Improving the Efficiency of the Economic Security of Enterprises in Face of the Competitiveness Intensification. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. Available at: <https://koreascience.kr/article/JAKO202213341771837.pdf> (accessed April 8, 2024).
5. Zalizniuk, V., Safonik, N., and Kaia, A. (2022). Preventive management of economic security in the conditions of conducting international business. *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 41, pp. 41–46.
6. Glosserman, R. (2024). EU's dilemma: balancing national and economic security. *the japan times*. Available at: <https://www.japantimes.co.jp/commentary/2024/01/30/japan/europe-economic-security-strategy/> (accessed April 9, 2024).
7. Asia Pacific Initiative. (2023). *Second Survey Results of 100 Japanese Companies on Economic Security Announced*. Available at: <https://apinitiative.org/en/2023/02/16/43943/> (accessed April 9, 2024).
8. Bakertilly. (2022). Business support in wartime. Available at: <https://bakertilly.ua/wp-content/uploads/2022/04/2.pdf> (accessed April 9, 2024).
9. Legal practice publishing house. (2024). *The NSDC determined measures to ensure economic security during martial law*. Available at: <https://pravo.ua/rnbo-vyznachyla-zakhody-iz-zabezpechennia-ekonomichnoi-bezpeky-v-chas-voiennoho-stanu/> (accessed April 9, 2024).